Johdatus tilastolliseen päättelyyn, kevät 2014
Harjoitus 3 (31. 3.–4. 4.)

1. Olkoon $Y_1, \ldots, Y_n$ satunnaisotos jakaumasta $N(\mu, 1)$. Kuinka suuri otoskoon n on oltava, jotta havaintojen $y_1, \ldots, y_n$ perusteella muodostettava 95 %:n luottamusväli μ:lle olisi pituudeltaan (noin) 1.0 eli muotoa $[\bar{y} - 0.5,\ \bar{y} + 0.5]$? Entä kuinka suureksi n on valittava, jos halutaan kymmenkertainen tarkkuus eli luottamusvälin pituudeksi vain (noin) 0.1?

   [Muista, että jos $Z \sim N(0, 1)$, niin $P(Z > 1.96) \approx 0.025$.]

2. JTP-kurssin 2012 ensimmäisellä luennolla tehdyn kyselyn mukaan miesopiskelijoiden painon (kg) otoskeskiarvo ja otosvarianssi olivat $\bar{y} = 77.1$ ja $s^2 = 184.6$, kun otoskoko oli $n = 37$. Mallinnamme aineiston ajattelemalla, että vastaavat satunnaismuuttujat ovat satunnaisotos normaalijakaumasta $N(\mu, \sigma^2)$, jossa molemmat parametrit ovat tuntemattomia.

   a) Mitkä ovat miesopiskelijan painon odotusarvon μ ja varianssin σ^2 tavalliset piste-estimaatit? Mikä on keskihajonnan σ piste-estimaatti?
   b) Laske aineiston perusteella 95 %:n luottamusväli miesopiskelijan painon odotusarvolle. Tarvittavan t-jakauman kvantiilin voit lukea oheisesta taulukosta tai etsiä jollakin netistä löytyvällä laskimella, esim. http://surfstat.anu.edu.au/surfstat-home/tables/t.php.

3. Oletetaan, että vastasyntyneen tyttölapsen päänympärys noudattaa likimain normaalijakaumaa. Eräässä väestössä on otantatutkimuksen perusteella johdettu keskimääräiselle päänympärykselle μ (senttimetriä) 95 %:n luottamusväli $[34.3, 34.9]$. Mitkä seuraavista tulkinnoista ovat oikein ja mitkä väärin?

   a) μ:n todennäköisyysjakaumasta 95 % sijaitsee kyseisellä välillä.
   b) 95 %:lla kaikista vastasyntyneistä tyttölapsista päänympärys on kyseisellä välillä.
   c) Mikäli samanlainen otantatutkimus toistettaisiin useita kertoja ja joka kerta muodostettaisiin vastaava luottamusväli, kuuluisi μ:n arvo noin 95 %:iin saaduista väleistä.

   Perustele erityisesti väärien väitteiden kohdalla, miksi ne ovat väärin.

4. Tarkastellaan normaalijakauman $N(\mu, \sigma^2)$ odotusarvon luottamusväliä, kun sekä μ että σ^2 ovat tuntemattomia. Joissakin lähteissä kerrotaan, että suuren otoskoon tapauksessa (esim. $n \geq 30$) luottamusväli voidaan laskea t-luottamusvälin kaavan sijasta z-luottamusvälin kaavalla, johon sijoitetaan $\sigma = s$. Tällä tavalla saatava väli on aina lyhyempi kuin ”oikea” t-luottamusväli mutta riittävän suurella otoskoolla tällä erolla ei ole käytännön merkitystä.

   a) Kuinka monta prosenttia leveämpi 95 %:n t-luottamusväli on kuin 95 %:n z-luottamusväli, jos $n = 30$?
   b) Kuinka suuri otoskoon n pitää olla, jotta 95 %:n t-luottamusväli olisi enintään yhden prosentin leveämpi kuin 95 %:n z-luottamusväli? Voit approksimoida t-jakauman yläkvantiilia standardinormaalijakauman yläkvantiilin z_u avulla (eräästä asymptoottisesta kehitelmästä saatavalla) kaavalla

$$t_\nu(u) \approx z_u + \frac{z_u^3 + z_u}{4\nu}.$$

KÄÄNNÄ!

5. a) Olkoot $y_1, \ldots, y_n$ reaalilukuja ja $\bar{y} = \sum_{i=1}^n y_i/n$ niiden aritmeettinen keskiarvo. Näytä, että jos μ on reaaliluku, niin

$$\sum_{i=1}^n (y_i - \mu)^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 + n(\bar{y} - \mu)^2.$$

Luennoilla tätä hajotelmaa käytettiin normaalijakauman su-estimoinnin yhteydessä (ks. muistiinpanojen sivu 29). [*Ehdotus.* Kirjoita aluksi $y_i - \mu = (y_i - \bar{y}) + (\bar{y} - \mu)$.]

b) Olkoot $Y_1, \ldots, Y_n$ riippumattomia satunnaismuuttujia, joille $E(Y_i) = \mu$ ja $\mathrm{var}(Y_i) = \sigma^2$ (esimerkiksi $Y_i \sim N(\mu, \sigma^2)$). Osoita a-kohdan avulla, että tavanomaiselle otosvarianssille

$$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (Y_i - \overline{Y})^2$$

pätee $E(S^2) = \sigma^2$. Tämä kertoo, että S^2 on *harhaton estimaattori* σ^2:lle.

Taulukko: t-jakauman u-yläkvantiileja $t_\nu(u)$, joille $u = P(X > t_\nu(u))$, kun $X \sim t_\nu$. Tässä ν on jakauman vapausasteluku ja t_∞ tarkoittaa standardinormaalijakaumaa $N(0,1)$.

$\nu \backslash u$	0.05	0.025	0.01	0.005	0.001
1	6.314	12.706	31.821	63.657	318.31
2	2.920	4.303	6.965	9.925	22.327
3	2.353	3.182	4.541	5.841	10.214
4	2.132	2.776	3.747	4.604	7.173
5	2.015	2.571	3.365	4.032	5.893
6	1.943	2.447	3.143	3.707	5.208
7	1.895	2.365	2.998	3.499	4.785
8	1.860	2.306	2.896	3.355	4.501
9	1.833	2.262	2.821	3.250	4.297
10	1.812	2.228	2.764	3.169	4.144
11	1.796	2.201	2.718	3.106	4.025
12	1.782	2.179	2.681	3.055	3.930
13	1.771	2.160	2.650	3.012	3.852
14	1.761	2.145	2.624	2.977	3.787
15	1.753	2.131	2.602	2.947	3.733
16	1.746	2.120	2.583	2.921	3.686
17	1.740	2.110	2.567	2.898	3.646
18	1.734	2.101	2.552	2.878	3.610
19	1.729	2.093	2.539	2.861	3.579
20	1.725	2.086	2.528	2.845	3.552
21	1.721	2.080	2.518	2.831	3.527
22	1.717	2.074	2.508	2.819	3.505
23	1.714	2.069	2.500	2.807	3.485
24	1.711	2.064	2.492	2.797	3.467
25	1.708	2.060	2.485	2.787	3.450
26	1.706	2.056	2.479	2.779	3.435
27	1.703	2.052	2.473	2.771	3.421
28	1.701	2.048	2.467	2.763	3.408
29	1.699	2.045	2.462	2.756	3.396
30	1.697	2.042	2.457	2.750	3.385
31	1.696	2.040	2.453	2.744	3.375
32	1.694	2.037	2.449	2.738	3.365
33	1.692	2.035	2.445	2.733	3.356
34	1.691	2.032	2.441	2.728	3.348
35	1.690	2.030	2.438	2.724	3.340
36	1.688	2.028	2.434	2.719	3.333
37	1.687	2.026	2.431	2.715	3.326
38	1.686	2.024	2.429	2.712	3.319
39	1.685	2.023	2.426	2.708	3.313
40	1.684	2.021	2.423	2.704	3.307
45	1.679	2.014	2.412	2.690	3.281
50	1.676	2.009	2.403	2.678	3.261
∞	1.645	1.960	2.326	2.576	3.090